



Kleine Bos-atlas van J.B. Wolters, 37^{ste} druk, 1934.
De grote steden zijn KIJEV, KHARKOV en ODESSA.

Groeten aan Oekraïne

KAARTEN EN KAARTJES VAN VROEGER

Hoewel ik het in mijn website-opstellen zelden over de actualiteit heb, probeer ik mijn onderwerpen wél altijd in de continuïteit van de geschiedenis tot en met het heden te plaatsen. Dat is hun relevantie: ze zijn als gegevensverzameling en -presentatie een link tussen het verleden en de toekomst. In die zin ben ik ook iets ‘gekleurder’ en selectiever dan het onvolprezen Wikipedia. Voorwaarde bij auteur en lezer is *nieuwsgierigheid* naar die continuïteit. Zo drong wat betreft Oekraïne opeens het besef tot me door hoe weinig ik van het verleden van die staat af wist. De aanleiding was natuurlijk de oorlog tussen Rusland en Oekraïne. De (geo)politieke en militaire belangen zijn me wel duidelijk, maar wat gebeurde er eigenlijk vóór de formele ineenstorting van de Sovjet Unie in 1991? Die unie heeft slechts bestaan vanaf 1922. Wie iets van de huidige oorlog wil begrijpen moet toch minstens enig benul hebben van de periode vóór 1922 en die van 1922 tot 1991. Dus ik heb geprobeerd mezelf op basis van Wiki plus een aantal andere bronnen bij te scholen en wil in dit kader ook ingaan op het begrip ‘natiestaat’, omdat het me van toepassing lijkt.



Rond het jaar 1100 bestond het Kievse Rijk uit een tiental vorstendommen tussen Polen en de Baltische staten in het westen en Rusland in het oosten. Het vorstendom Kiev is donkerbruin, bijna onderaan.

Heel lang geleden

In de 9^{de} eeuw stichtten de Varjagen [Vikingen] het Kievse Rijk, dat kan worden gezien als een voorloper van zowel de Oekraïense als de Russische natie. Tijdens de Mongoolse invasie in de 13^{de} eeuw werd het Kievse Rijk verwoest, waarna in het westelijke deel het vorstendom Galicië-Wolynië ontstond. Het gebied werd daarna 600 jaar lang betwist, verdeeld en geregeerd door een verscheidenheid aan externe machten, waaronder het Pools-Litouwse Gemenebest, het Ottomaanse Rijk en het tsaardom Rusland.

Het bovenstaande heb ik rechtstreeks van Wikipedia en is het deel van de geschiedenis dat ik verder maar zal overslaan. Het vervolg vat ik bij wijze van start eveneens zeer kort samen volgens Wikipedia:

In 1649 ontstond in centraal Oekraïne het Kozakken-Hetmanaat dat in 1764 werd geliquideerd en verdeeld tussen het keizerrijk Rusland [dat sinds 1721 bestond] en Polen, en uiteindelijk geabsorbeerd door het Russische rijk. In de 19e eeuw kwam er ruimte voor de Oekraïense nationale identiteit. Na de Russische Revolutie in 1917 was voor het eerst sprake van een zelfstandig, internationaal erkend land: de Oekraïense Volksrepubliek. De Sovjet-Unie slokte deze op tot haar einde in 1991.

De kern van de zaak is, dat er pas in de 19^{de} eeuw binnen het tsarenrijk enige ruimte kwam voor een Oekraïense identiteit. Na de Revolutie in 1917 werd dit in 1922 een Volksrepubliek binnen de Sovjet Unie (alleen het uiterste westen, met Lviv, werd ingelijfd door Polen). Met nog een derde en voorlopig laatste

citaat uit Wikipedia sluit ik de hoofdlijnen van de oude geschiedenis af. Lees en huiver:

Tijdens het bewind van Stalin onderging het oostelijke deel van Oekraïne een krachtige industriële ontwikkeling. De gedwongen collectivisering van landbouwbedrijven leidde evenwel tot de Holodomor-hongersnood van 1932-1933, waardoor een vijfde deel van de boerenbevolking (5 tot 10 miljoen mensen) het leven liet. [Het gaat hierbij om ruwe schattingen, een 'orde van grootte'.]



In de Latijnse versie van de Atlas Maior van Johan Blaeu (1662) ligt Kiev in Volynia (links boven de Krim en onder het grote Litouwen), en dus niet in Rusland, waar ik een cirkeltje om Moskou heb bijgetekend.

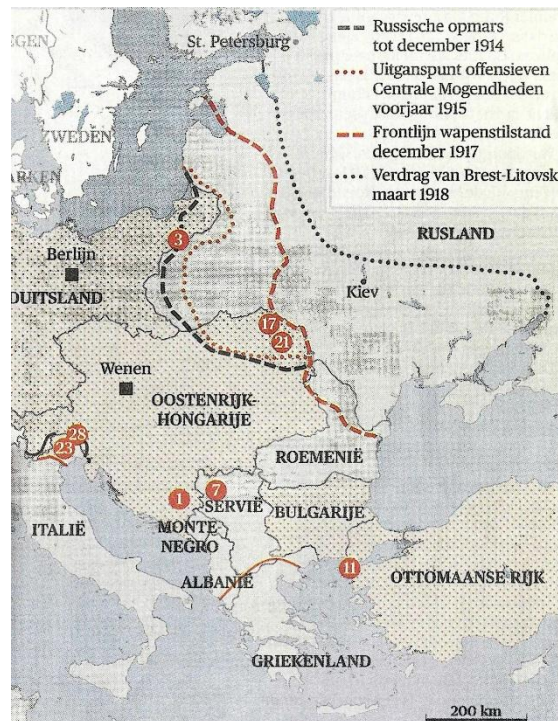


Keizer Wilhelm II van Duitsland bezoekt zijn troepen (1917) in Baranowitschi (het ligt nu in Belarus), een knooppunt van spoorwegen. In WO II had de stad onder Duits bewind een groot getto, waarin meer dan 10.000 joden ter plaatse zijn uitgemoord.

De Eerste Wereldoorlog

De gruwelen van WO I zijn in ons land vooral bekend van de verhalen en films over de loopgravenoorlog in België en Frankrijk, en de vloed van honderdduizenden vluchtelingen uit België die tijdelijk in Nederland hun heil zochten. Maar ook in het oosten van Europa was het oorlog en vooral dáár werden na het vredesverdrag van Versailles op 1 oktober 1918 nieuwe landsgrenzen op de kaart vastgelegd. Ginds waren er twee complicerende factoren, namelijk de Russische Revolutie en het feit dat Duitsland in militaire zin van Rusland had

gewonnen, hetgeen leidde tot het verdrag van Bresk Litowsk op 3 maart 1918. De Revoluties van februari en oktober 1917 leidden tot afzetting van de tsaar, vrede met Duitsland en een paar woelige jaren tot de oprichting van de Sovjetstaat in 1922 onder Vladimir Lenin en na diens dood in 1924 onder Stalin. In die Sovjetstaat werd Oekraïne een 'autonoom' lid, maar vrijwel alles wat naar autonomie zweemde werd onder Stalin weer teruggedraaid.



Bij de vrede van Bresk-Litowsk raakte Rusland alle grondgebied ten westen van de meest rechtse stippellijn kwijt, maar enkele maanden later verloor Duitsland de oorlog. Er was toen na de vrede van Versailles ruimte voor zelfbeschikking, burgeroorlog en volksstemmingen in het oosten: Polen, Oekraïne, de Baltische staten. Dit stabiliseerde zich in 1922. (NRC 2014).

Uit het nevenstaande kaartje blijkt dat de oorlogshandelingen zich niet op het huidige grondgebied van Oekraïne hebben afgespeeld, maar dat de regio na 1918 opeens noch onder Russisch, noch onder Duits dan wel Oostenrijks gezag stond. Hoewel het land politiek of anderszins niet een hechte eenheid was, was het van 1918 tot 1922 echt 'onafhankelijk'. Dat is vier jaar lang. Daarvoor nóóit, daarna pas sinds 1991.



Widoki i typy Ukrainy, nr. 83, kaart gedrukt en uitgegeven in Kiev, door een Duitse militair verzonden naar zijn vrouw in Neukölln op 7-4-1917. De regio van wat Polen, Roethenië, Litouwen, Wit Rusland, Klein Rusland (Mala Rus') of Oekraïne werd genoemd was voor de Duitse soldaten een exotische wereld, waarvan ze lokale en toeristische prentbriefkaarten naar hun achterban stuurden. Enkele daarvan heb ik gekozen als illustratie.

Onder: *Russen-Typen*, merkloos, op 5-11-1917 per Feldpost verstuurd naar een familie in Frankfurt. De plaats van verzending mocht op militaire kaarten uit bezette gebieden niet vermeld worden.



De jaren onder Stalin, 1924-1953

We weten inmiddels dat het communistische ideaal van 'de macht aan het volk' en zo voorts in de unie van Sovjetrepublieken aanvankelijk op een vrij brede steun onder de bevolking berustte, maar al spoedig ontaardde in een dictatuur van de partij en de apparatjiks. Het harnas van de feodale staatsinrichting werd vervangen door een nieuw harnas. Volgens het boekje zou het zelfbestuur door boeren en arbeiders tot vrijheid, blijheid en welvaart leiden, en dan nog wel *internationaal*, want de werkende klasse kende immers geen nationaliteit, slechts een wereldwijde solidariteit. Het opbloeiende nationale besef in voormalige delen van feodale rijken, zoals Oekraïne, werd dan ook slechts

enkele jaren geaccepteerd en zelfs bevorderd door het regiem van de unie, juist om het volk méé te krijgen, maar daarna als 'klasse-vijandig' ontmoedigd en verboden. Het bolsjewisme kende geen klassen en naties, en de Sovjet Unie moest het lichtende voorbeeld zijn. De vereniging van republieken was veel belangrijker dan welk van de individuele republieken ook. De Partij wist voor iedereen wat het beste was.



Russisch-poolnische Typen, als Feldpost verstuurd naar Welzheim, 1-1-1918.

In 1939 verdeelden nazi-Duitsland en de Sovjet-Unie, dus Hitler en Stalin, Polen onder elkaar. Zo kwam nu ook het westelijk deel van Oekraïne onder Sovjetbewind. Ondanks dit pact vielen de Duitsers, na de verovering van Polen vanaf 1 september 1939, ook de Sovjet-Unie binnen, in 1941. In de bezette gebieden

maakten ze zich schuldig aan grootschalige jodenvervolgingen, zoals het bloedbad van Babi Jar, bij Kiev, waar alleen al in september 1941 bijna 34.000 joden werden geëxecuteerd. In heel Oekraïne werden tussen 850.000 en 1,6 miljoen joden vermoord. Relatief veel Oekraïeners collaboreerden met de Duitsers, ook op dit punt, want de dictator Stalin was gehaat en misschien hoopten ze dat er onder Duits bewind meer autonomie mogelijk zou zijn. Hoe dan ook, zoals bekend liepen de nazi's zich stuk op Rusland en in februari 1943 leden ze een beslissende nederlaag bij Stalingrad. Oekraïne raakte bepaald niet van Stalin verlost. Rusland behoorde immers tot de winnaars.



Russische Bauernfamilie, Feldpost van 17-11-1917.

Na de Tweede Wereldoorlog werden in het oosten van Europa diverse grenzen opnieuw getrokken. Zo mocht de Sovjetrepubliek Oekraïne het van Polen afgepakte deel in het westen houden (maar Polen kreeg een deel van Duitsland), waarschijnlijk als een soort bedankje aan Stalin. Een overzicht van de toevoegingen aan het (groene) vooroorlogse Oekraïne is in het onderstaande kaartje te zien: Roemeens, Hongaars en nogmaals Roemeens gebied, met als klap op de vuurpijl de Krim (paars), die in 1954 door de sovjetleider Chroesjtsjov werd overgedragen aan Oekraïne. Hij noemde het een gebaar van vriendschap en solidariteit, en een herdenking van het verdrag van Perejaslav (1654), maar in de Sovjettijd bleef Rusland daar natuurlijk gewoon de baas. In 2022 heeft Rusland de Krim terug gepakt.



De eenheid van de natie

De huidige grenzen van het land zijn dus het voorlopige resultaat van een ontwikkeling van vele eeuwen, waarvan ik in het voorgaande slechts een globale indruk heb kunnen geven. Het is een gegeven dat 'de Oekraïeners' als volk daar al heel lang wonen, en dat ze aan alle kanten omringd zijn door zeer verwante of nauwelijks verwante volkeren. Bij die verwantschap met de buren kunnen we letten op de etniciteit, de taal en de godsdienst. Maar bij een land als Oekraïne zijn er ook *binnen* de uiteindelijk tot stand gekomen politieke landsgrenzen meerdere etniciteiten, talen en godsdiensten aanwezig. Als we die variatie van kenmerken gemakshalve *multicultuur* noemen, en er per aspect een score aan verbinden, kunnen we enige orde scheppen. Er zijn natuurlijk veel méér cultuurbepalers dan alleen etniciteit, taal en godsdienst, maar er is geen land ter wereld dat alleen al op deze drie criteria voor 100 procent homogeen is. Er zijn altijd meerderheden en diverse minderheden. En er zijn talloze regio's op onze werldebol waar de politieke landsgrenzen door meerderheden en/of minderheden als onjuist of zelfs onrechtvaardig worden gezien, en waar inwoners van een politieke entiteit, een land, zich niet met dat land willen of kunnen identificeren. Er zijn veroveringsoorlogen geweest, migraties, kolonisaties, machtsblokken, feodale familiebanden en allerlei historische toevalligheden die de formele landsgrenzen

hebben gedetermineerd. De kleine kerngebieden van een stam of een graafschap of een taalgebied zijn niet meer alleenzalmakend, maar een goede ordening van macht en rechtspraak en veiligheid en economische zelfredzaamheid is nog altijd nodig. Om dat op een efficiënte manier te regelen heeft zich een lappendeken van honderden staten en staatjes over de wereld verspreid, waarin het bijvoorbeeld niet vaak meer voorkomt dat één etniciteit in een natie het rijk voor zichzelf alleen heeft.

Elk van die bestuurlijke eenheden van een meer of minder gemengde samenstelling geeft een burger houvast en een identiteit, en elk ervan geeft zijn burgers rechten en plichten. Maar de voorwaarde van nationale eenheid en solidariteit is altijd dat die burger zich ook kan en wil *identificeren* met de staatkundige entiteit waartoe hij behoort, ook als het beleid en het bestuur daarvan hem niet bevalt. Het is een verkeer in twee richtingen, van geven en nemen. Hoe de democratische wisselwerking tussen burgers en bestuurders vormgegeven kan worden - in plaats van puur top-down feodalisme onder een koning of keizer of opperpriester of secretaaris-generaal van een partij - is sedert de Grieken en Romeinen al op talloze manieren uitgeprobeerd. Ook het Frankische recht (vastgelegd in de Lex Salica ten tijde van Clovis I rond het jaar 500) kende trouwens al vele vormen van inspraak, dat wordt vaak vergeten. Het werd door de Romeinen deels gedoogd. De ideale vorm is nog niet gevonden,

laat staan wereldwijd in de praktijk gebracht, maar er wordt aan gewerkt. De burger moet zich niet alleen gedragen als 'klant', maar zich ook *verantwoordelijk* voelen voor het beleid en het bestuur van de staatkundige entiteit, de *natie*, waarmee hij zich identificeert, ook als hij tot een minderheid in die entiteit behoort. De soevereiniteit van een natie is niet gekoppeld aan een landstreek, een ideologie of een goddelijke opdracht, maar aan de *mensen* die ergens bij elkaar wonen. Die mogen dus zelf beslissen en dat vergt een of andere variant van het democratische principe. Democratie - het overdragen van bevoegdheid om te beslissen - werkt van onder naar boven en pas daarna ook van boven naar beneden. De gekozene kan macht weer delegeren aan uitvoerders, maar blijft verantwoordelijk. En de kiezer die hem gekozen heeft óók.

Dat moest ik even kwijt. De huidige staat Oekraïne is een actuele aanleiding om een paar aspecten van de relevante factoren, volgens mij dan, eens onder de loep te nemen. Niet dat we ons daarmee als buitenlander moeten bemoeien, ook niet in de vorm van goedbedoelde 'adviezen'. In zijn hedendaagse vorm is de natie groter dan Frankrijk en groter dan Duitsland. Ze grenst aan zeven landen en heeft 45 miljoen inwoners. Die weten zelf waarmee ze bezig zijn.

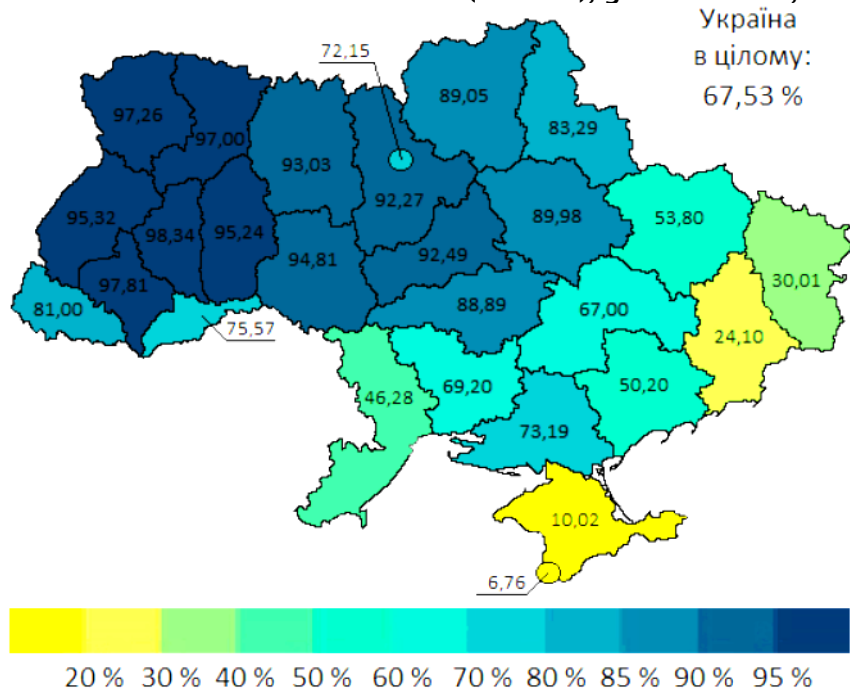
De taal

Wereldwijd zijn er meer dan 3 miljard mensen die een taal spreken die afstamt van één hypothetische, op papier gereconstrueerde taal, het proto-Indo-Europees, ook wel proto-Indo-Germaans genoemd. Deze kent onder andere een Germaanse tak, een Romaanse en een Indo-Iraanse. Het Oekraïens behoort tot de Baltisch-Slavische tak, en wel de oostelijke groep, net als het Russisch en het Wit-Russisch.

Volgens de volkstelling van 2001 spreekt 67% het Oekraïens als moedertaal en 27% het Russisch. Daarnaast zijn er diverse minderheidstalen. Interessant is dan de verdeling naar oblast (provincie), van donkerblauw en blauw in het westelijk deel, meer dan 80%, tot groen en geel in het oostelijk deel, minder dan 70% (en zelfs maar 10% op de Krim). Dit hing ook samen met een bewust Russificeringsbeleid in de sovjetjaren, maar was in aanleg al eerder het geval.

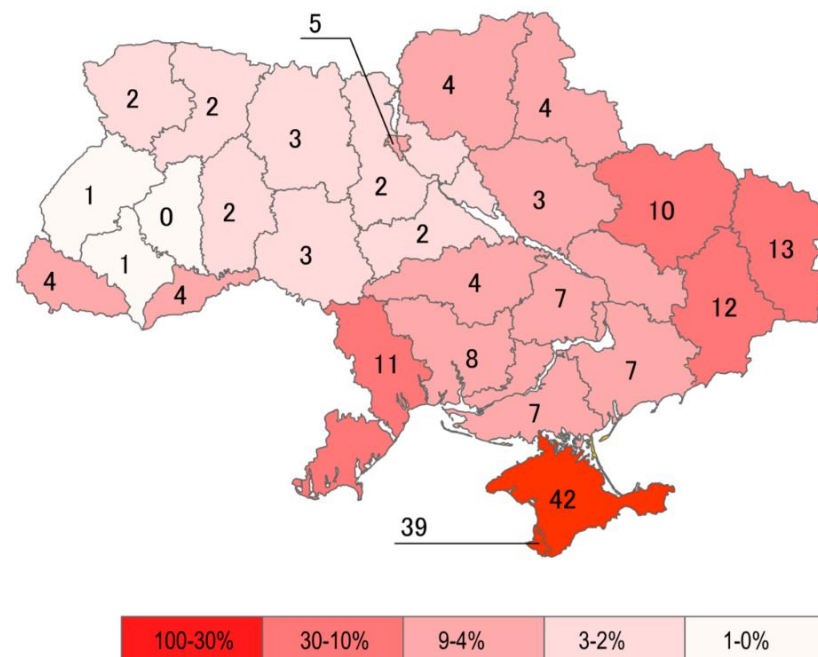


Het % moedertaal Oekraïens (in 2001), gemiddeld 67,53 %.



In 1991 mochten de inwoners van de republiek stemmen of ze in de Sovjet-Unie wilden blijven dan wel onafhankelijk worden. Ze stemden in overweldigende meerderheid vóór zelfstandig doorgaan. Op het onderstaande kaartje is te zien dat in slechts vijf regio's 10 of meer procent in de unie wilden blijven, met de Krim (42%) als uitschieter. We zien hier een duidelijk verband met het percentage moedertaalsprekers in het kaartje hierboven. Maar de meerderheid voor zelfstandigheid is veel groter, namelijk 90% of meer, dan de meerderheid aan moedertaalsprekers, ook in de oostelijke oblasts.

Het % dat TEGEN zelfstandigheid stemde (in 1991).



Met andere woorden: ook de Oekraïeners met het Russisch als moedertaal wilden in grote meerderheid verder als zelfstandige staat, zonder band met Rusland. Daaruit volgt dat de taal niet de enige en misschien niet eens de belangrijkste factor is geweest die de politieke keuze bepaalde.

Over dit gevoelige punt wil ik voor de duidelijkheid nog eens Wikipedia citeren:

Sinds Oekraïne zich op 24 augustus 1991 onafhankelijk verklaarde, heeft de regering alles in het werk gesteld om het gebruik van de Oekraïense taal in het onderwijs, de media en

de economie te bevorderen. Een steeds groter deel van de bevolking, inclusief mensen met de Russische nationaliteit en Oekraïners die het Russisch als moedertaal hadden, ging zich met de Oekraïense natie identificeren, zelfs diegenen die hoofdzakelijk Russisch bleven spreken. Het woord 'moedertaal' betekent dan ook niet automatisch dat dit ook de taal is die men het meest gebruikt: de overgrote meerderheid van de mensen met de Oekraïense nationaliteit beschouwt het Oekraïens als moedertaal, zelfs diegenen die [in hun dagelijks leven] meer Russisch spreken dan Oekraïens.

We kunnen uit het een en ander afleiden dat er in Oekraïne geen sprake is van een taalstrijd of een ongemakkelijke taalgrens, zoals in België. Wel valt in vier oostelijke oblasts (incl. de Krim) de moedertaalverhouding in het voordeel van het Russisch uit.

De Oekraïense identiteit

Ondanks de eeuwenoude en roerige geschiedenis van de regio, waar Kiev in een grijs verleden zelfs het grote broertje van Moskou was, in plaats van omgekeerd, is Oekraïne als politiek zelfstandige entiteit eigenlijk een jonge staat. Het absolutisme van de tsaren werd vrij naadloos gevolgd door dat van de bolsjewieken. De omvang en begrenzing van het uiteindelijke grondgebied zijn niet door een gewenning van eeuwen in het mozaïek van Europa gesitueerd, hoewel het van oorsprong toch ook feodale wortels heeft. In het westen van ons continent zijn de feodale grenzen eerder gestabiliseerd, vooral na Napoleon en de Duitse en

Italiaanse unificaties. Maar wij hebben in 1835 de splitsing van Nederland meegemaakt, en het van staat verwisselen van de Elzas in 1871 en weer in 1918, en diverse aanpassingen na afloop van de twee wereldoorlogen. En de Belgische taalgrens heeft bij onze zuiderburen nog tot in onze tijd voor reuring gezorgd. In ons eigen land hebben we sinds de vorming van de Republiek in 1648 een min of meer officiële deling tussen het protestantse noorden en het katholieke zuiden gekend, waaraan pas in de Franse tijd en door de Grondwet van 1848 een einde kwam.



Widoki i typy Ukrainy, nr. 249, Feldpost naar Breslau, 14-6-1918.

De geschiedenis leert, dat de vorming en de aantasting van natiestaten - waaronder reeds de feodale konink-

rijken en hertogdommen - niet alleen een kwestie van machtspolitiek, familiebanden en erfrecht binnen de adel, geloofsijver of commerciële belangen was, maar tevens van patriottisme en sentiment. De bewoners van een natie hebben een gedeelde geschiedenis van lief en leed, van taal en landschap, van trots op helden en geleerden en kunstenaars en sportfenomenen en soms zelfs politici en heersers. Het is een doorlopende voorstelling die al millennia volle zalen trekt. Het is een geheel van activiteiten en decors waarmee men zich als burger mag en kan bemoeien, en dat een verlengstuk van ieders eigen identiteit is. In filosofische zin kan men er zich van distantiëren, en zichzelf tot wereldburger uitroepen, of Kind van God, of stof dat tot stof zal wederkeren, en dat mag ook allemaal, maar in het dagelijkse bestaan geeft het vader- of moederland een identiteit die loyaliteit verlangt en oproept.

Wel of niet een natiestaat

Het bovenstaande lijkt misschien een pleidooi voor het concept 'natiestaat', een woord dat bij sommigen weerstand oproept, alsof het om iets verwerpelijks gaat, of een idee dat totaal verouderd is. Laat ik dan eerst maar formuleren welke betekenis ik aan het woord hecht. De ai van mijn computer zegt:

Een **natiestaat** is een staat die wordt gekenmerkt door één dominante natie, waarmee een soeverein territorium wordt geboden aan deze natie en haar culturele identiteit. In een

natiestaat kunnen ook minderheden leven met een andere nationale of etnische identiteit. Het stichten van een natiestaat is een belangrijk aspect van het nationalisme in de 19e eeuw [denk aan Italië in 1870 en Duitsland in 1871], waarbij de staat wordt gebruikt om het saamhorigheidsgevoel te vergroten en de macht van de overheid te waarborgen.

Dit is een definitie waarin ik niets negatiefs zie. Essentieel is het woord *soeverein*. Die kwalificatie kan alleen door een internationaal gezag worden toegezegd en erkend. Juist het streven om 'de macht van de overheid te waarborgen' zie ik als een positieve doelstelling. Daarbij ga ik er wel van uit dat het een democratisch *legitieme* overheid is en dat met 'nationalisme' het gezonde patriottisme wordt bedoeld dat bij zelf-respect hoort. Een dergelijke overheid kan het internationale veld betreden.



Ukrainisch-Ruthenische Kinder, Feldpost naar Regensburg, 21-5-1917.

Dit wil niet zeggen dat het fenomeen 'natiestaat' het recept voor altijd en overal zal zijn, maar wel dat het concept voor het heden een zinnig uitgangspunt is voor een wereldordening. Die ordening is voornamelijk in hoofdzaak een historisch gegroeide status quo, die deels ook geografische elementen kent. Door het gigantisch toegenomen mondiale verkeer van personen en goederen, vooral wegens economische wetmatigheden, plus de wereldwijde netwerken van communicatie en commerciële belangen, zal de ordening ongetwijfeld nog worden aangepast. Wijzigingen zijn altijd mogelijk via democratische besluitvorming na zorgvuldig overleg binnen en tussen die staten.

De dominante natie is bij ons Nederland (sedert 1648, 1815, 1830 en 1839) en ginds is het Oekraïne (sinds 1922, 1945 en 1991). In beide gevallen gaat het om een etnische groep, zeg maar 'founding fathers'. Maar hun nalatenschap is geen dictatuur en de geëvolueerde gemeenschappelijke culturele identiteit is een pluriformer geheel geworden. Elke soevereine natie zou veranderingen in die binnenlandse consensus zelf in de hand moeten hebben. In de praktijk hebben naties echter ook te maken met internationale verhoudingen en invloeden. Vaak komt de vraag op, ook bijvoorbeeld in Europees verband of in de staten binnen een unie als de USA, hoe ver die nationale soevereiniteit eigenlijk nog strekt en wie dat bepaalt. Maar dat is een ander verhaal.

Peter Cuijpers, 27 maart 2026



Ukrainisch-Ruthenische Typen, Feldpost naar Berlin, 21-7-1917.